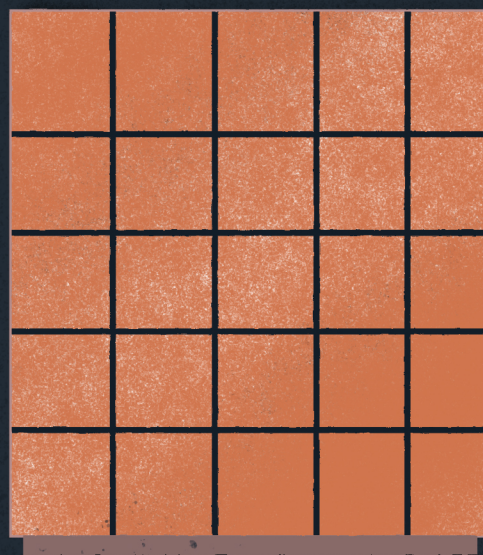
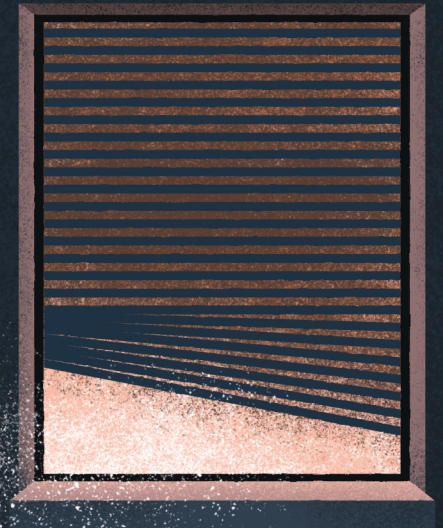
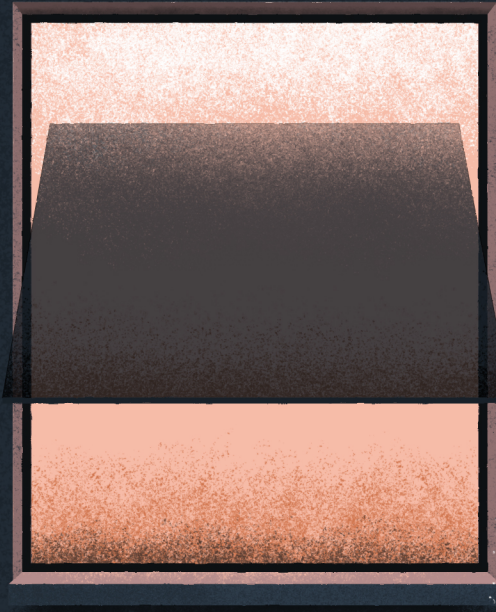
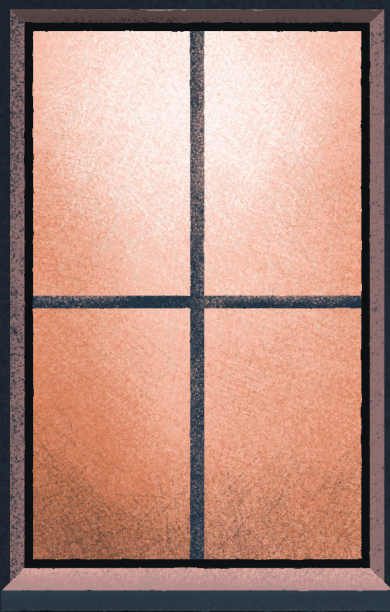

DEVÄŤ MYSLÍ

KRÁSA V ROZMANITOSTI AUTISTICKÉHO SPEKTRA

Od autora výnimočnej autobiografickej knihy
NARODENÝ V MODRÚ STREDU

absynt

Daniel Tammemet

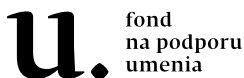
absynt

Preklad tohto diela vznikol s finančnou
podporou Literárneho fondu

Publikáciu z verejných zdrojov podporil
Fond na podporu umenia

Copyright © Daniel Tammet, 2024
Translation © Alexandra Strelková
Design & Layout © Midfield Studio
ISBN 978-80-8203-574-5

DEVÄT MYSLÍ

KRÁSA V ROZMANITOSTI AUTISTICKÉHO SPEKTRA

Preložila
Alexandra Strelková

Daniel Tammet

OBSAH

7

Úvod

11

Vaughan

37

Kana

61

Warren

87

Naoise

113

Billy

145

Amanda

173

Cédric

203

Ayo

231

Danny

277

Podakovanie

Úvod

Táto kniha hovorí o súčasnosti, minulosti i možnej budúcnosti neurodiverzity a prináša skutočné príbehy deviatich mužov a žien v autistickom spektre. Títo ľudia pochádzajú z Anglicka, Walesu, Írska, Kanady, Austrálie, Spojených štátov amerických, Francúzska, Nigérie a z Japonska a sú to deti deväťdesiatych, osemdesiatych, sedemdesiatych, šesťdesiatych, päťdesiatych a štyridsiatych rokov 20. storočia. Preslávili sa v Hollywoode, osobne čelili násiliu vo svete, získali doktorát z psychológie, vstúpili do národnej politiky, objasnili prípad vraždy, vykonávali ortopedické operácie, vydali prelomový román, naučili sa vidieť ušami a rozprávať prostredníctvom počítača. Spoločne vytvárajú jedinečný skupinový portrét neurodiverzity.

Pri zbieraní týchto príbehov som sa zamýšľal nad mnohými rokmi medicínskeho pokroku a spoločenských zmien, ktoré tento projekt vôbec umožnili. Odborníci v čoraz menšej miere vnímajú autizmus ako poruchu a problém, ktorý treba vyriešiť, a hľadajú naň častejšie ako na prirodzenú kognitívnu odchýlku s nekonečnými variáciami, prítomnú u 1 – 2 percent celkového obyvateľstva. Ešte nedávno sa však životné príbehy týchto ľudí nepovažovali za hodné literatúry. Ak aj niekedy dostali tlačенú podobu, tak často len ako zoznam symptómov

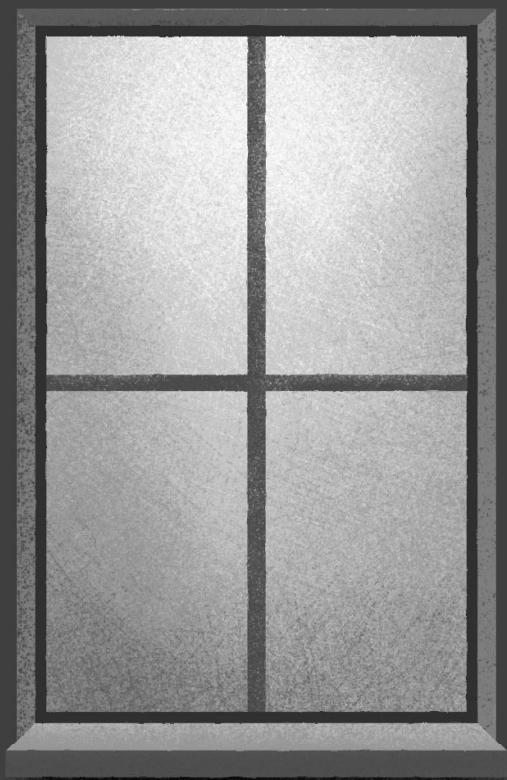
v akejsi medicínskej prípadovej štúdií. Čitateľská obec sa tak mohla prirodzene domnievať, že nemajú nijaké vyhliadky ani obavy, sny ani veľkú budúcnosť, neobsahujú nič z hĺbky a komplexnosti bežných univerzálnych príbehov. Samozrejme, neboli v tom sami. Veľmi dlho sa obdobne prehliadali a marginalizovali napríklad aj príbehy ľudí s tmavou pleťou či z komunity LGBT. Dnes sa už, našťastie, o týchto i ďalších menšinových a potláčaných skupinách v spoločnosti hovorí čoraz častejšie a hlasnejšie a nachádzajú svoje oprávnené miesto na regáloch kníhkupectiev. A hoci sa postupne zaplňajú i biele miesta v príbehoch neurodivergentných ľudí, v tejto oblasti ešte stále existujú výrazné medzery. Táto kniha chce jednu z nich vyplniť.

Už viac než dvadsať rokov spisujem príbehy tých, ktorí na svet hľadajú radikálne odlišným spôsobom, a začal som svojím vlastným. Pri písaní som priebežne rozvíjal rôzne žánre – memoáre, esej, beletriu, poéziu, literárnu reportáž – a usiloval som sa čo najlepšie zachytiť a bežnému čitateľovi priblížiť rozmanitosť a spleť neurodiverzity. Som hlboko zaviazaný všetkým, ktorí mi zverili svoje príbehy s dôverou, že ich spracujem čo najvýstižnejšou formou a slovami. Keď dávam ich životy na papier, čerpám z obsiahlych rešerší a výskumu, otvorených rozhovorov a vlastnej autorskej intuície. Predstavujem kontext a udalosti, formulujem myšlienky a oživujem realizované rozhovory tak, aby z nich vzišli silné osobnosti a nie karikatúry. Chcem ukázať ich rôznorodé vrstvy, schopnosť rásť a meniť sa, túžbu nájsť zmysel. Niekedy vyplávajú na povrch aj také stránky ich života, ktoré si predtým možno sami nevedomovali alebo im nerozumeli.

Na knihe *Deväť myslí* som vrátane výskumu a rešerší pracoval štyri roky, od roku 2019 do roku 2023. Zozbieral som stovky hodín rozhovorov, a keďže paralelne prebiehala pandémia

ochorenia covid-19, tento dojímavý a fascinujúci dialóg prebiehal prostredníctvom e-mailov a videokonferencií. Zhodou okolností, neurodivergentní ľudia často práve takúto formu komunikácie uprednostňujú. Osoby, ktoré som oslovil, už predtým o svojej neurodiverzite hovorili v médiách, vďaka čomu som na ich príbehy zväčša narazil aj ja. Od samého začiatku, ako som ich počúval, kládol im otázky a robil si pritom nekonečné množstvo poznámok, bolo mojím cieľom zachytiť predovšetkým ich bohatý vnútorný svet, ktorý mi podávali veľmi detailne a sugestívne (moju prítomnosť v príbehoch vo všeobecnosti necítiť, hoci sa to môže mierne líšiť od prípadu k prípadu). Je omnoho bohatší, než ako sa o mysliach v spektre zvyčajne píše inde, najmä v textoch, ktoré uviazli v neurotypických predstavách a spôsobe vyjadrovania. Tam, kde sa vo vedeckom článku spomínajú, povedzme, „vysoko obmedzené a fixované záujmy“, muži a ženy, s ktorými som sa rozprával ja, hovoria o „vásňach“; ak v novinách píšú o „excentrickom“ neurodivergentnom človeku, ja vnímam skôr jeho odvahu a snahu prekračovať spoločenské konvencie.

Deväť ľudských myslí v mojich portrétoch vybočuje z takýchto obmedzujúcich klišé, búra zastarané predsudky a každá svojím jedinečným spôsobom ilustruje osobitú moc a krásu autistickej predstavivosti a odhodlanosť i slobodu, s akou objavuje vlastný život.

Vaughan

„A, prirodzene, každá zlomenina má svoju osobnosť,“ povedal Vaughan mladému lekárovi vedľa seba, keď sa pristavili pri jednom z lôžok na ortopedickom oddelení nemocnice South Health Campus. „Pozrime sa napríklad na túto.“

Staršia pacientka ako na povel ochotne zdvihla ľavú ruku. Mala ju vychudnutú a pokožku priehľadnú, čo korešpondovalo s celkovým dojemom vysokého veku, hoci v skutočnosti mala iba o päť rokov viac než Vaughan, teda sedemdesiatdeväť.

Vaughan uchopil krvou podliatu končatinu, skúmal, nakoľko je poškodená, a neuniklo mu mierne pošklbávanie. Z ubolených prstov cítil žiaľ, pôsobili veľmi sklúčene.

„Škaredý pád,“ prehovoril k mladému kolegovi. „V tomto ročnom období ich tu máme dosť. Optimistov, ktorí si pomýlia miestny apríl s jarou a nadšene vyrazia von.“

Stážista pozorne skúmal zranenú ruku a zápästie. „Mávate v Calgary vôbec niekedy jar?“ opýtal sa potichu s americkým prízvukom.

Vaughan je jeden z najlepších odborníkov na chirurgiu ruky a zápästia široko-ďaleko a chodia sa k nemu učiť mladí lekári, a to veru čoraz mladší, zo všetkých kútov.

„Námraza na parkovisku,“ ozvala sa pacientka.

„Aj málo stačí,“ odvetil Vaughan. „Ak sa nemýlim, máte osteoporózu.“ Nemýlil sa.

Žena sa sťažka usadila na posteli a počúvala, ako sa starý chirurg pýta mladého: „Aký je váš názor?“

„Zlomenina distálneho rádia.“

„Röntgenologický nález je v norme,“ reagoval Vaughan. Američana podroboval skúške.

„Hm,“ zamyslel sa stážista. „Zlomeniny distálneho rádia či skafoidu zápästia sa nie vždy dajú odhaliť röntgenologicky.“

Dobrá reakcia. „A prečo sa domnievame, že by tu mohlo ísť práve o taký prípad?“

„Pre pacientkin vek a pohlavie. A osteoporózu.“ Kombinácia uvedených faktorov zvyšuje klinické podozrenie na zlomeninu.

„Veľmi dobre. A ďalší krok?“

„Vykonať CT alebo MRI bez podania kontrastnej látky na vylúčenie alebo potvrdenie zlomeniny.“

V časoch, keď začínal Vaughan, magnetická rezonancia ešte neexistovala. Jeho školitelia sa museli spoľahnúť na neúplné röntgenové snímky a fyzické vyšetrenie.

„Alebo ruku zasadrovať a zopakovať röntgen o 10 až 14 dní.“

Žena bola už zjavne vyčerpaná, a tak ju lekár a jeho mladý zverenec na rozlúčku upokojili a cestou z oddelenia výrazne stíšili hlas.

Vaughan dlhodobo vynikal v tejto forme vzdelávania stážistov. Odborne sa jej hovorí „kognitívna odborná prax“ a je založená na tom, že myšlienkové pochody sa vyslovujú nahlas, diskutuje sa o nich a dochádza k praktickému odovzdávaniu skúseností. Bola to irónia osudu, ako výrazne sa Vaughanovo vynikajúce profesionálne renomé líšilo od jeho súkromného života, ktorý bol dlhodobo komplikovaný. „Komplikovaný“ bolo podľa neho veľmi slabé slovo. Niekedy sa zamýšľal nad tým, prečo kognitívna odborná prax nie je

povinná aj na to, aby sa človek mohol stať synom či otcom, manželom či človekom. Celý život sa ako samouk usiloval pôsobiť ako neurotypický jedinec (podobne ako MRI, ani toto slovo za jeho čias vo vysokoškolských skriptách nefigurovalo), no nie vždy sa mu to darilo. Vytrvalosť však priniesla ovocie a počas jeho päťdesiatročnej kariéry nastal v medicíne pokrok, ktorý zmenil mnohé životy a aj jemu pomohol lepšie pochopiť samého seba.

Teraz, s blížiacim sa zaslúženým dôchodkom, sa ohliadal za životom a profesionálnou dráhou chirurga, bilancoval a dával sa unášať spomienkami, nech ho už viedli kamkoľvek.

• • •

V inom živote by sa Vaughan stal geografom a dni by trávil kreslením máp, zaznačovaním kľukatých trás a modelovaním terénu. Narodil sa v údolí, nie v Kanade, ale v dedine s názvom Llangattock v južnom Walese, v krajine takej členitej, aká sa dá nájsť len vo Walese, a takej waleskej ako jeho priezvisko Bowen. A hoci ju ešte ako dieťa s rodinou opustil, zahmlené kopce a neustále sa meniace svetlo sa stali jeho súčasťou a navždy ho sprevádzali.

Viac spomienok mal na Walton-on-Thames, trhové mesto južne od Londýna, kde si jeho matka, čerstvá vdova po pastovi, našla prácu na základnej škole ako učiteľka náboženstva. Rodina z waleského údolia do života na anglickom predmestí zapadla relatívne hladko, no bratia Bowenovci boli predsa len v niečom iní. Ich matka používala výrazy, ktoré anglickému uchu zneli smiešne. Keď jej niečo vypadlo z ruky, zahrešila po walesky, *daró*, počudovanie dávala najavo slovami *dew, dew* namiesto bežného „ale, ale“. Vaughan tak nerozprával, vyjadroval sa po svojom. Keď nastupoval na základnú školu,

len si neustále čosi mumlal a červenal sa. Rýchlo sa roznieslo, že nemá otca. Anglickí chlapci to nemysleli zle, ktovie, či by waleskí spolužiaci neboli krutejší. Chlapcov vo Waltone vlastne len zaujímal, aké to je, no Vaughan im nevedel odpovedať, sám sa nad tým nikdy nezamýšľal. Niektorí starší chlapci mu takmer až závideli a miestami aj ľutovali, že aj oni nežijú bez otca – fantazirovali o tom, ako by spuchol, lebo ho bodla včela, alebo by ako námesačník vpochodoval rovno do priepasti, alebo by ho prešiel Rolls Royce. Čím netradičnejšie by otec pošiel, tým by bol syn výnimočnejší.

Vraj, žiadny foter, žiadne facky ani nič horšie.

Pani Bowenová si vedela v triede udržať disciplínu a doma deti vykarhať aj za dvoch. Živila a šatila štyroch synov a lásku im prejavovala nekonečným sekírovaním: „*Ych a fi*, marš si umyť ruky! Sem s kabátmi! Hybaj do záhrady po mäta a jablká!“ Každý zarobený šiling vyobracala, koľkokrát to len šlo.

Na hračky veľa peňazí nazvyš neostávalo, a tak sa Vaughan vo voľnom čase túlal s bratmi po meste a okolitých poliach. Mal veľmi rád vôňu vzduchu nasiaknutého dažďom a zvuk trávy pod nohami. V spomienkach ho pri prechádzkach hnedým trávnatým porastom popri železničných koľajach a stanici vždy sprevádzala jasná slnečná žiara. Tieto miesta ho nadchýnali viac než súrodencov a pravidelne sa prechádzal po rovnakej trase, koľaje sa ťahali na míle ďaleko. Keď tade išiel prvýkrát, pred niečo vyše šesťdesiatimi rokmi, vtedy, keď bol jeho životný príbeh ešte stále väčším životom než príbehom, prebafkal okolo neho vlak smerujúci do Londýna. Uveličený Vaughan zastal pri koľajach a čakal na ďalší. Čochvíľa začul rinčanie, zacítil rozochvený vzduch a v oblaku bielej dymovej hmly zbadal blížiaci sa vlak. Zacítil jeho chuť – chutil po dyme, horúcom železe a suchu v jeho vlastných ústach.

Najradšej by tam stál celý deň, až kým by sa neminuli všetky vlaky, ale uvedomil si, že sa treba vrátiť k matke a na večeru a do vane.

Späťne v tom zážitku videl začiatok všetkého: celý jeho život sa odvíjal od tohto jedného – ohromujúceho a inšpiratívneho – stretnutia s vlakom. Od toho okamihu si začal zapisovať údaje, systematicky ich triediť a označovať. Pri stanici strávil mnohé popoludnia a víkendy a do zošita si zaznamenával názvy a čísla prechádzajúcich vlakov, typ a veľkosť kolies, neustále sa nadchýnal, keď sa blížil dôverne známy a lahodný dym a nástupište sa stávalo dejiskom dôkladne načasovanej drámy. Union Castle, zapisoval guľôčkovým perom do kolónky meno, k nemu dátum (16. 4. 1961), číslo lokomotívy (35 002) a jej usporiadanie kolies (4-6-2) a popritom fučali brzdy, znela píšťalka a pasažieri vystupovali a nastupovali.

Zároveň začal podľa rozpisov v cestovných poriadkoch rozčleňovať priestor a čas.

Niekedy, keď železnice ponúkali výhodné rodinné tarify, matka dopriala chlapcom výlet do Southamptonu. „Šup, šup, lebo zmeškáme vlak!“ pokrikovala, keď s ruksakmi utekali po nástupišti. V lete mávali mladí Bowenovci vaky o niečo ťažšie, vtedy totiž pobrežnou linkou Pembroke Coast Express cestovali z Paddingtonu do Swansea a tam na kopec nad zátokou Mumbles Bay, kde žili ich starí rodičia. Pozdĺž trate sa za oknom každých päťsto metrov mihol telegrafný stĺp a Vaughan počítal sekundy, ktoré ubehli od jedného k druhému, a odhadoval rýchlosť vlaku.

Pred Anu, teda pred Anu Sharmovou-Niwovou, svojou psychologičkou v Calgary, len málokomu prezradil, že štúdium medicíny v Edinburghu si zvolil práve preto, aby sa mohol premávať hore-dolu po pobreží v legendárnom „Lie-tajúcom Škótovi“. Bola to vždy rýchla a elegantná jazda.

Tomu sa hovorí vlak! O desiatej predpoludním vyštartoval z londýnskej stanice King's Cross a na trase mal len jednu zastávku v Newcastli. Vaughan sa pohodlne usadil, dal sa unášať rovnomerným hukotom dieselovo-elektrického motora a pozoroval, ako okolo neho prebleskuje svet rýchlosťou 160 kilometrov za hodinu.

Anu našiel cez internet v roku 2012, keď sa mu po 34 rokoch zosypalo manželstvo, a ukázalo sa, že je dôstojnou nástupkyňou po Frankovi, ktorý ho zachránil pri prvej vážnej kríze v sedemdesiatych rokoch. Sedenie za sedením trepezlivo a pozorne počúvala o vlakoch a všetkom ostatnom a následne mu slovami, za Frankových čias ešte neznámymi či nemysliteľnými, objasňovala, že je savant a jeho profesia je mu dokonale šitá na mieru. „Autizmus?“ zopakoval, keď prvýkrát po desaťročiach opäť zasadol do patientskeho kresla. Autizmus: duševná zaostalosť, pre ktorú deti nie sú schopné naplno fungovať v spoločnosti. Alebo tak nejako sa to učili na medicíne začiatkom sedemdesiatych rokov minulého storočia. Aké len boli vtedajšie skriptá skreslené! A ako veľmi sa mýlili.

Vo veku šesťdesiattri rokov v sebe objavil ten osvietený autizmus, savantizmus. Mnohé mu to zrazu objasnilo a pomohlo na ceste k objaveniu a dôvere v samého seba.

A tak, desať rokov od prvých sedení s Anu, bol schopný mladíkovi menom Daniel prerozprávať všetko, čo kedy zažil a povedal, otvorene s ním komunikovať a podeliť sa o najrôznejšie podrobnosti, ktoré nikdy predtým neprenikli cez steny psychologickkej ordinácie. Tento Daniel Tammet bol totiž nielen spisovateľ, ale aj to, čomu sa v medicíne hovorí autistický savant. Rozumel mnohému z jeho života lepšie než ktokoľvek iný. Vaughana nadchla predstava, že by jeho príbeh mohol vyjsť knižne. Možno by vďaka tomu jeho bývalá manželka, s ktorou majú stále dobrý vzťah, lepšie pochopila toho často

divného, mlkveho a zmätočného muža, ktorý ju celé tie roky miloval, ako len vedel.

Roky, ktoré ubehli životnou rýchlosťou.

• • •

Na druhý deň po vizite na ortopedickom oddelení si Vaughan a mladý Američan natiahli plášte, rukavice a chirurgické masky a postavili sa k operačnému stolu. Mladík v tichosti pozoroval Vaughana pri práci. Starý chirurg pohyboval rukami ladne a rozhodne. Pacient bol v anestézii a medzi chirurgmi a inštrumentárkou neprebíhali nijaké rušivé rozhovory. Postavy v rúškach a hudba – jemné a nenápadné tóny klasického repertoára – Vaughanovi pomáhali naplno sa ponoriť do práce.

Hlavu mal sklonenú, pohľad sústredený, všetku pozornosť venoval nehybnej ruke pred sebou. V to ráno už operoval mladé svalnaté predlaktie, ktoré roky raketou udieralo do loptičky, podávalo, odrážalo ju do výšky i tesne za sieť. Teraz na jeho mieste ležal artritický palec v strednom veku. Pri úpätí palca, kde vykonal rez, cez vrstvy kože a tuku skúmal koreňový kĺb. Bol to dôverne známy pohľad, krvi a kostí sa nikdy neštítal, naopak, na ľudskom tele ho fascinovali spletité siete nervov, tepien a tkanív, všetky tie neviditeľné časti pod povrchom, od ktorých závisí náš zovňajšok. Kolíkú nádheru, akú dômyselnosť prírody vyžarujú šlachy pripomínajúce husľové struny! A kosti zápästia v tvare loďky (člnkovitá kosť, *os scaphoideum*), nebeského kosáka (mesiačikovitá kosť, *os lunatum*), pyramídy (trojhranná kosť, *os triquetrum*) – a to sú len tri z dvadsiatich siedmich kostí ľudskej ruky. V mysli si vedel každú z drobných kostičiek vybaviť trojrozmerné, videl každé väzivové spojenie, každý sval, prúdy životodarnej energie a vyživujúce šarlátové vlákna.

„Vidíte to na kĺbovom povrchu?“ opýtal sa Američana, keď po jednom vyťahoval úlomky kosti. „To je artritída.“

O chvíľu pokračoval: „Pozrite sa sem, chrupavka je úplne zodratá.“ Potom prehovoril k sestre: „Miernu trakciu, prosím.“ A opäť k Američanovi: „Teraz otváram kanál v lichobežníkovej kosti.“ Zopakoval úkon, ktorý tesne predtým vykonal v myslí. Zavrátal hlboko do kĺbu. Pri pinzetách, skalpeloch a nožniciach sa jasne skvel implantát, ktorým nahradí pacientovu starú kosť. Bol z titánu, teda pevný, no ľahký a tvárny, a predovšetkým prakticky nezničiteľný.

Operácia trvala len niečo vyše hodiny a dopadla vynikajúco. Vaughan si stiahol operačný odev, vydrhol si ruky mydlom a usmial sa. Len čo vykročil z operačnej sály, pristúpila k nemu žena s hárkom papiera. Povedala mu niečo o časovom harmonograme, on prikyvoval, no skôr než by dával najavo súhlas, usiloval sa skryť zmätenie. Žena mu odovzdala papier, obrátila sa a vydala sa naspäť do kancelárie. Až vtedy si uvedomil, že to bola jeho osobná asistentka, ktorá preňho pracuje už viac než dvadsať rokov. Očervenel od hanby. Usiloval sa zapamätať si jej účes, aj to, že rada nosí pohodlné pulóvre, ale všetko márne. Aspoň že s ním pracovala už dost dlho na to, aby to chápala. Odjakživa mal príšernú pamäť na tváre. V myslí mal zapísané, že asistentka sústredene sedí za pracovným stolom alebo niečo telefonicky vybavuje, no bez stola a navyše v pohybe ju vôbec nespoznával.

...

Vaughan občas dumal, či aj jeho starý otec trpel takouto, takpovediac, negramotnosťou, čo sa týka čítania ľudských tvárí.

Výzorom sa na matkinho otca vôbec nepodobal. Pamätal si ho ako nízkeho muža s krivými nohami (neskôr to odbornere vyhodnotil ako rachitídu). Zdedil však jeho nezvyčajnú myseľ. Vycibrené oko a cit pre geometriu. Šikovnú obchodnícku hlavu na čísla. Zmysel pre ten najmenší detail. Ale veľmi dlho o tom nemal ani potuchy. John Sydenham Richards zo Swansea, v meste známy ako JSR, pre vnúcatá zasa starký, bol už v pokročilom veku, keď Bowenovci chodievali navštevovať starých rodičov. V miestnej komunite bol známou postavou s pevným postavením. Jeho meno bolo súčasťou veľkoobchodu Manning, Martin & Richards, ktorý svojho času sídlil na Union Street v Swansea. Hlavným sortimentom boli rohože a koberce, no v ponuke boli aj linoleum, žmýkačky ACME, vysávače New Maid, farby a nátery a rôzne textilie pre domácnosť. Inventarizácia a účtovníctvo boli pre riaditeľa Richardsa tým, čím neskôr pre jeho vnuka sledovanie vlakov a medicína.

Až donedávna si Vaughan tieto súvislosti vôbec neuvedomoval, raz však brat v Anglicku vytiahol jeden z mnohých starkého denníkov. Ukázal mu vreckový zápisník z roku 1939 popísaný pedantným energickým písmom. Na každej stránke bol uvedený nielen dátum, ale aj presný údaj o čase. Brat nalistoval 18. júl. Ten deň obsahoval samostatné poznámky k časom 8:30, 9:15, 12:50, 15:23, 15:30, 16:45, 18:32, 18:34, 18:35, 18:37, 18:38, 18:40, 19:00, 19:10 a 19:30.

18. júla 1939 bol starý otec s manželkou May na dovolenke v nórskom Bergene.

Zapísal si: „16:45 Bergenský prístav. Na loď do Anglicka nakladajú obrovské množstvo rýb. Vyzerá to, že všetky motorové vozidlá v prístave sú americké. Absolvovali sme colnú kontrolu. Prešli sme nábrežím do hotela Rosenkrants.“

„Čítaj ďalej,“ vyzval Vaughan brata takmer šeptom. „Starký počítal úplne všetko!“

„Izba č. 309. Pánsky a dámsky šatník. Salón. 3 pohovky. Písací stôl. 3 stoličky. 2 kreslá. 2 stoličky. 1 stolička k písaciemu stolu. Telefón. Skriňa. 19 svetiel. 2 stojace lampy. Šijacie potreby. 3 radiátory. 2 dvojlôžkové postele. Vaňa. Umývadlo. Toaleta (splachovací záchod). 4 poháre. 6 uterákov.“

V zázname o 18:32 ďalšieho dňa starý otec opisoval cestu „pozemnou lanovkou Fløibanen“, počas ktorej stretol austrálsku turistku a opýtal sa jej na meno, aj dievčenské, zamestnanie a adresu. (Pani Freida Moylová. Slečna Freida Walkerová. Špecialistka na účtovnícke počítaacie stroje. Queen Street 20, Melbourne.) Prekrásny výhľad na Bergen, zapísal si a hneď pokračoval údajom o cene cestovného lístka: „1,5 koruny. 3 koruny za dve osoby.“

Nebyť týchto denníkov, ktoré starký zanechal jeho bratovi, Vaughan by sa nikdy nedozvedel nič o jeho vnútornom svete a o tom, že zďaleka nemali spoločnú iba krv.

Rozmýšľal aj nad starkého otcom, ktorý v sedemdesiatych rokoch 19. storočia založil rodinnú firmu. Z rodnej usadlosti na samote odišiel do Swansea a začal podnikáť vo veľkoobchode s potravinami a domácimi potrebami a ako masliar. Vďaka otcovi a jeho podnikavému synovi bolo meno Richards v meste už sto rokov váženou obchodnou značkou. Vaughanovi sa páčila predstava, že v rozkvetení rodiny zohrávali úlohu aj určité autistické črty – náramná sústredenosť, zmysel pre maličkosti či bezuzdná fantázia.

Jeho matka otcovo čudáctvo nezdedila. Mal pocit, že v ňom je z Richardsovcov viac než v starkého najstaršej dcéry. Bola zhovorčivá, vyrovnaná sama so sebou a spoločenská, nerada trávila príliš veľa času osamote. Synova uzavretosť a intenzívny pohľad v nej však asi vyvolávali rozpaky. Rozprávala rada a veľa, ale jemu sa nikdy neotvorila. Alebo možno, naozaj len možno, aj áno, otvorila, alebo to aspoň skúsila, a on to jednoducho nepochopil.

Ako chlapec často túžil po tom, aby nejakou vhodne sformulovanou vetou zmiernila úzkosť a zmätok v jeho vnútri. Chcel, aby mu vyčistila hlavu a dýchalo sa mu slobodnejšie. Ale doba mu nepriala, veď v päťdesiatych a začiatkom šesťdesiatych rokov takmer nikto o pocitoch nerozprával. Jedinou výnimkou boli azda klebety. Jazyk bol vtedy pod prísnu kontrolou. Všetci si dávali veľký pozor, čo povedia či urobia.

Keď mal deväť rokov, priepasť medzi matkou a synom ešte vzrástla. Odišiel na štátnu internátnu školu pre chlapcov bez otcov v Hertfordshire a býval tam, až kým sa v osemnástich nepresunul do Edinburghu. Domov chodieval len na dlhé školské prázdniny.

Pamätá si, ako sa raz v lete vrátil a našiel prázdny dom. Mal dvanásť, možno trinásť rokov. Vo Walton-on-Thames sa ešte letné prázdniny nezačali, a tak sa vybral do školy, v ktorej učila matka. Podišla k nemu od tabule a povedala mu, aby na ňu počkal v triede, kde prebiehala hodina domácich prác. Žiaci práve piekli chlieb. Vaughan sa vtedy už ťahal do výšky, bol stíhly, mal dlhú ošinu a žiarivé oči a dievčatá dvíhali pohľady a s úsmevom sledovali, ako miesi cesto. Nepotreboval inštrukcie, často matke pomáhal v kuchyni. Robievala vynikajúci tradičný waleský koláč Teisen Lap, sladký, maslový, s množstvom hrozienok. On zvykol stáť vedľa nej pri kuchynskej linke a pozoroval sneženie múky. „Podaj mi metličku“, potom „podaj mi špachtľu“, a on jej postupne podával jedno i druhé, pohotovo, rýchlo. Načúval, ako to v mise pravidelne cvengá, ako sa dnu vnára varecha. Cítil sa dôležitý ako v tie nedele, keď prelamoval krustu na pečenom ryžovom pudingu.

Čerstvý chlieb rozvoniavajúci v triede. Teplá, domáca, dôverná vôňa. O pár týždňov, s blížiacim sa začiatkom nového školského roka, mu ostávala už len bolestná spomienka. Nepomáhala ani predstava jazdy vlakom z londýnskej stanice

Waterloo. Ako len tú školu nenávidel, ten chladný internát, chladných učiteľov (jedným za všetkých bol pán Clotworthy, s lopúchom v mene), neustále duniaci snobský britský prízvuk, tá strašidelná povinná streľba zo vzduchovky na terč... A k tomu tie ohavné výprasky! O ničom z toho však doma nikdy ani nemukol. Až v dospelosti, krátko pred tridsiatkou, začal Vaughan vkladať do slov, čím všetkým si prešiel a ako veľmi ho to poznačilo. Zdôveril sa až lekárovi v kanadskej nemocnici, kde pracoval po emigrácii. Ako chlapec sa domnieval, že si za to všetko asi môže sám, a tak hlboko sa hanbil, že o tom jednoducho mlčal.

Než spoznal Franka, toho lekára, nikdy sa nikoho neodvážil osloviť menom. Dovtedy bol každý len „pán“ a „profesor“, neskôr „doktor“ ako „doktor Bowen“, „áno, doktor Green“, „prosím, doktorka Smithová“. A už vôbec by neoslovil krstným menom vlastnú matku, božeuchovej!

„Vaughan, volajte ma Frank,“ povedal mu lekár milo. Ak ho pamäť neklame, bolo to v roku 1976. Vtedy a niekoľko nasledujúcich rokov mu pomáhal vyhrabať sa z najtemnejších zákutí mysle, tak ako potom o niekoľko desaťročí Anu.

Ešte aj dnes ho zamrzí, že keď sa presťahoval do iného mesta, neostal s Frankom v kontakte. Vyhľadávať ľudí a pýtať sa, ako sa majú, nepatrilo k jeho silným stránkam. O jeho úmrtí sa dozvedel v roku 2004 z niekoľko rokov starého nekrológu na internete. Vtedy by už bol schopný zatelefonovať matke do Anglicka a správu jej oznámiť. „Pamätáš si Franka?“ opýtal by sa. „Doktora Franka Coburna?“ Ale bolo by to zbytočné. Sama sa už strácala vo vlastnom myšlienkovom bludisku.

Spomienka na matkin Teisen Lap. Odkiaľ sa vzala? A prečo sa mu pri nej vybaví práve internátne výprasky? Varechy a špachtle. Lopúch Clotworthy. Frankov priateľský pohľad.

Vaughan bol odjakživa veľmi zručný. Vedel pozbierať a pozliepať rozbitú vázu, čriepok po čriepku, dať do pôvodného

stavu ruku, kostičku po kostičke. Ale úlomky vlastnej mysle, to bolo niečo úplne iné. Nedali sa len tak ľahko uchopiť a nanovo poskladať.

• • •

Vaughanovi prešli rukami tisíce pacientov a niektorí v ňom zanechali veľmi rozpačitý dojem. Spomínal si predovšetkým na jednu mladú ženu a jedného staršieho muža.

Tá mladá žena k nemu jedného dňa prišla s poraneným predlaktím, ktoré si vyžadovalo chirurgický zákrok. Sestrička v nej spoznala nedávnu pacientku, uviedla ju do ordinácie, podala mu jej zdravotnú kartu a Vaughan sa hneď pustil do vyšetrenia. Podľa záznamov jej už ruku pred pár mesiacmi operoval, ale narazil na problém. Nemala nijakú jazvu.

„Ach, to bola moja dvojička,“ objasňovala mu dievčina.

Nešlo mu to do hlavy. Žeby boli sestry až natoľko identické, že mali aj rovnako nízku minerálnu hustotu kostí predlaktia? Žeby jedno zjazvené predlaktie spôsobilo, že na obnovenie rovnováhy zrazu operáciu potrebovala aj druhá sestra?

Ten starší muž – šofér, mohol mať niečo medzi štyridsiatkou a päťdesiatkou – mal haváriu, pri ktorej sa mu dolámalo zápästie. Musel podstúpiť komplikovanú niekoľkohodinovú operáciu, no len čo sa prebral z anestézie, podpísal reverz so slovami: „Musím súrne odletieť.“ Jediný kontakt, ktorý naňho mali, bolo číslo poštovej priehradky v akomsi čínskom meste. Nemal zdravotné poistenie, čiže Vaughanovi za prácu nikto nezaplatil.

Potom jedného dňa, o osemnásť mesiacov, mu volá jeho osobná asistentka: „Neuveríte, čo sa práve stalo!“ Vraj či si spomína na toho chlapíka s čínskou adresou... Práve u nej nechal hrubú nepopísanú obálku, a keď ju otvorila, vnútri našla tučný zväzok dvadsaťdolarových bankoviek.

A Vaughan žasol: Existuje vôbec niečo tajomnejšie a nepreniknuteľnejšie než ľudská myseľ?

...

Dr. Frank Coburn bol vedúcim katedry psychiatrie na Saskatchewanskej univerzite, Vaughan mladý chirurg rezident vo fakultnej nemocnici Royal University Hospital. Vaughan absolvoval špecializačnú prípravu u hosťujúceho britského odborníka na ochorenia chrbtice. Doktori Coburn a Bowen sa poznali len zbežne, skôr len ako menovky na dverách či plášťoch.

Nemocničný život bol pre Vaughana veľmi podnetný a často v ňom nachádzal oveľa viac zmysluplného naplnenia a šťastia, než by človek bežne od takej vyčerpávajúcej práce a neustálej blízkosti chorôb a zranení očakával. Opravovať choré a doráňané kosti mu prinášalo hlboké uspokojenie.

Zručnosťou chirurga však len prekryval čoraz intenzívnejší vnútorný nepokoj. Jeho mladé manželstvo s americkou študentkou, ktorú stretol v Edinburghu, sa rýchlo rozpadalo. Jej rodina ho nikdy neprijala, na rozdiel od iných totiž jeho čudáctvo odmietala pripisovať britskému pôvodu.

Vyrastal bez otca a jeho predstavu o tom, ako by mal vyzerat muž, či dokonca perspektívny manžel, formovali mužné filmové hviezdy. Zamýšľal sa nad tým, kde sa všetci tí Bondovia a Bogartovia naučili tej prvotriednej svetáckej bezstarostnosti. Pravdepodobne v preplnených exotických baroch, do akých on nikdy nechodieval.

Do dospelého života vstupoval žalostne nepripravený. Usiloval sa pochopiť, kto je ten dvadsaťsedemročný životel rodiny, ktorým sa stal, čo je to za dvojicu, ktorú vytvoril s tou úžasnou mladou Američankou. Kto tá žena vlastne je? Táto otázka ho veľmi ťažila. Z manželky bol čoraz zmätenejší: v jednej chvíli

sedí rozosmiata na pohovke a vzápätí jej z ničoho nič vyhrknu slzy. Ustavične mu hovorila, ba priam naňho naliehala, aby ju počúval, a on sa naozaj nesmierne snažil viesť s ňou rozhovor, ale jeho reakcie vždy vyznievali plocho. Ona mu to vyčítala a on jednoducho nevedel, čo ďalej povedať či urobiť a prečo. Ani objatia mu veľmi nešli. Napriek všetkému úsiliu nikdy pre svoju Bacallovú nebude Bogartom. Raz večer, ako už mnohokrát predtým, ju dohnal do zúfalstva a rozkričala sa naňho: „Čo sa to s tebou deje?“

Veru, čo? To Vaughan ani sám nevedel. Bol čoraz dezorientovanejší. V niektoré dni mával pocit, že stráca rozum, či skôr že sa stráca v ňom, len sa motá sem a tam, sprava doľava, zakaždým sa vyberie nesprávnym smerom, blúdi čoraz temnejšími myšlienkami, až sa ocitá na úplne neznámom a hrôzostrašnom mieste.

Nasledujúce mesiace sa jeho zmätenie a zúfalstvo sústavne prehlbovali, ledva sa vliekol vizitami, stratil chuť do jedla, mal nepokojný spánok, neotváral listy, susedom neopätovoval pozdrav, nestretával sa s kolegami po práci, zo štíhleho a pekného muža sa stával chudý a poblednutý a napokon až vyziabnutý a popolavý prízrak.

V tomto chatrnom stave sa mu začínala zlievať prítomnosť s minulosťou. Roky potláčané vnútorné rozpory sa už ďalej nedali udržať na uzde. I pri tej najletnejšej spomienke z minulosti sa Vaughanovi okamžite zovrelo hrdlo. Keď niekto kráčal rázne ako jeho dávny učiteľ, keď odkiaľsi prenikla chlapčenská hádka. Niekedy postačila len vôňa dažďa ako vtedy vo Waltone a dostavili sa nekonečné muky. Zopár krokov, zopár slov, zopár dažďových kvapiek, viac mu nebolo treba, dokonca i samotná myšlienka na ne mu spôsobovala utrpenie.

Jeho pacienti často v dobrom spomínali doktora Coburna. Dlho sa k tomu nemal, ale raz po dlhej službe jeho ešte stále

príčetná časť mysle zavolala na piate poschodie a Coburnovej asistentke oznámila, že ide o naliehavý prípad.

„Tej panej som do telefónu povedal, že volám ohľadom pacienta na ortopedii, v skutočnosti však konzultáciu potrebujem ja,“ povedal lekárovi. Ten jemne prikývol a Vaughan sa nesúvisle rozrozprával. Po chvíli sa jeho chabý hlas úplne rozplynul. Rozostreným pohľadom napokon spočinul na psychiatrovej sivej brade, hrubých okuliaroch a vysokom čele.

„Zablúdili ste na míle ďaleko, Vaughan.“

„Pán doktor...“

„Vaughan, volajte ma Frank.“

Ticho vo Frankovej ordinácii Vaughan nevnímal ako výčitku, ale ako povzbudenie. Holé steny vytvárali dojem bezpečného súkromia, v ktorom sa mohol zo všetkého slobodne vyrozprávať. Na sedeniach, jedno po druhom, sa konečne začal zbavovať svojho bremena, hovoril čoraz voľnejšie a otvorenejšie, do nemocničnej miestnosti na piatom poschodí preniesol celé desaťročie nočných môr a nevysvetliteľných hlavolamov. Zdôveril sa, že niekedy kráča chladným čiernym tunelom, na ktorého konci nevidieť ani najmenší náznak budúceho svetla. Frank mu nasadil tranylcypromín proti depresii a lítium na stabilizáciu výkyvov nálady, ale oveľa väčšmi a bez vedľajších účinkov sa osvedčil rozhovor. Vaughan sa často vracal k rokom stráveným v anglickej internátnej škole. Opisoval, ako sa od spolužiakov a spolubývajúcich naučil za každých okolností zachovať odhodlaný výraz v tvári a pevný hlas. Niektorí si ho doberali pre jeho hlavu v oblakoch, väčšina si ho však vôbec nevšímala. Mal štíhle svižné prsty a stal sa prvým flautistom v školskom orchestri. Vďaka pravidelným skúškam, ako aj času strávenému v knižnici a v kaplnke sa mu darilo vyhybať nebezpečným spolužiakom.